

Ormož, Holermuos, Friedau, Friderik Ptujski, trg, Wulfing, sodnik, samouprava, pečat, grad.

Pisni viri

- Zgodovinski arhiv na Ptuj, *Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva na Ptuj, ZAP, Ptuj 2009.*
- *Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož, Ormož 1998.*

Literatura

- Jože Curk: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem, Založba Obzorja, Maribor 1991.*
- Marija Hernja Masten: *Razstavno gradivo: Iz tradicije se je razvil današnji Ormož, Ormož 2001.*
- Dušan Kos: *Med gradom in mestom, ZRC, Ljubljana 1994.*

Povzetek

Herdegen Ptujski, maršal Štajerske in njegov brat Friderik Ptujski sta Ormož povzdignila v mesto in njegovim prebivalcem podelila vse pravice in svoboščine, kakor jih imajo meščani v mestu Ptuj. Z razvojem mestne samouprave je mesto dobilo lastno sodišče znotraj mestnega pomirja, mestno upravo, ki so jo vodili mestni svet in mestni sodnik. Sedež mestne oblasti je bil na rotovžu. V njem so cvetele obrt, vinska trgovina in prodaja ob dveh sejmi; na dan sv. Magdalene in sv. Martina, ki ju je mestu leta 1497 podelil cesar Maksimilijan.

Nevenka Korpič¹

OD ZIBELKE DO GROBA

Šege življenjskega kroga

Osrednje mesto med šegami pripada šegam življenjskega kroga – ob rojstvu, poroki in smrti. Glavne značilnosti omenjenih šeg so bile sprva v vseh slovenskih pokrajinah podobne, postopoma pa so jim začeli dodajati krajevne posebnosti. V prispevku so predstavljene značilnosti šeg življenjskega kroga, ki so se na širšem ormoškem območju pojavljale v prvi polovici 20. stoletja, pa tudi tik po drugi 2. svetovni vojni, ko so se zaradi kvalitetnejšega življenja in razvoja morale umakniti novim, sodobnejšim vsebinam.

Uvod

Življenje je en sam obred. Obredi oblikujejo sleherno uro v življenju posameznika, sleherni dan in sleherno leto naše ga obstoja. Vsakdo ima v svojem življenju svoje obrede. Ti so ponavljajoča se slovesna dejanja posameznika, skupine v ustaljeni obliki in imajo poseben pomen.²

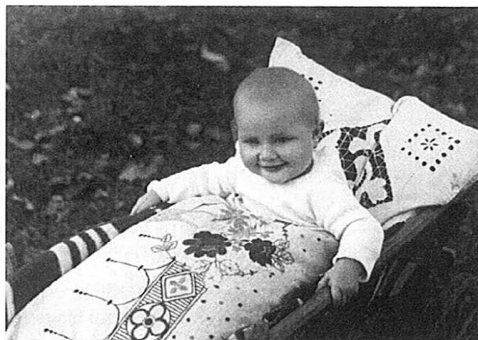
Življenjski prehodi si sledijo v nekem zaporedju rojstvo, odraščanje, poroka, upokojitev, smrt. Vendar pa je naše življenje le malokdaj tako urejeno. O teh življenjskih dogodkih najpogosteje ne premišljujemo takrat, ko se nam zgodijo, ampak postanemo nanje pozorni šele takrat, ko se zgodijo komu drugemu ali se jih udeležimo kot opazovalci.

Šege ob rojstvu, poroki in smrti imajo pomembno mesto v življenju posameznika. Stare šege ob najpomembnejših življenjskih dogodkih so se na našem območju ohranile do danes. Predvsem na vasi se jih starejši ljudje še trdno oklepajo, mlajši pa jih opuščajo, kar je posebej občutiti v mestu.

¹ Nevenka Korpič, kustosinja etnologinja, Pokrajinski muzej Ptuj–Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

² Robert Fulghum, *Od rojstva do smrti*, str. 6.

*Tisto, kar otrok vidi, tudi naredi. Kar otrok naredi, to je.*³

Dojenček uživa ob vožnji z ročnim vozičkom.

Iz zapuščine Antona Kosija, ormoška okolica, okrog leta 1940.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Posebno mesto v življenju predstavlja rojstvo, t.i.m. začetek življenja. Že v najstarejših časih so otroci pomenili za družino blagoslov in srečo. Šege ob rojstvu so bile velikokrat povezane z mnogimi čarovnimi – nadnaravnimi in zaščitnimi obredi.

Ženska je namreč o tem, kako zaščititi svoj naraščaj razmišljala že pred in tudi med poroko. Tako so pri Svetem Tomažu verjeli naslednje: Ko gresta ženin in nevesta k poroki, mora nevesta vzeti s sabo pšenična zrna in jih skrivoma vreči v vodo. Kolikor zrn pade v vodo in potone, toliko let žena ne bo rodila otrok.⁴ Menili so tudi, da srečo pri otrocih lahko dosežejo s tem, da mora nevesta med potjo v cerkev med otroke vreči denar.⁵

Sicer pa so ženske izvajale še mnoge druge magične obrede za zdravje svojih otrok in tudi celo proti nosečnosti. Tako se je na podeželju ohranilo veliko »coprnij« in t.i. zdravnih metod, da bi ženska dobila otroka. V okolici Ormoža (Pavlovci) je zlezla nevesta, ko je prišel ženin ponjo na dom, za toliko klinov po lestvi navzgor, kolikor je hotela imeti otrok v zakonu.⁶ Sicer pa so rojstvo otroka napovedovala tudi razna znamenja v katera ljudje še danes verjamejo (krst bo pri hiši, če se na mizi prelije vino ali razbije kozarec). Dosti otroškega smeha pri hiši »napovedujejo« tudi drevesa polna orehov, lešnikov. Žene so za večjo plodnost romale na razne božje poti, samo, da bi si izprosile otroka. Prav tako so hodile

3 Prav tam, str. 37.

4 Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 157.

5 Prav tam, str. 158.

6 Prav tam, str. 147.

k starejšim ženskam po nasvete. Celo so si pomagale s kuhanjem raznih čajev. Eden boljših nasvetov je bil, da se je morala žena pregreti na peči in piti vino.⁷

Zakon brez otrok je veljal za slab zakon. Veljavo je imela le plodna ženska, neplodna je veljala za »jalovo«. Predvsem za prvega otroka so si želeli, da bi bil sin, ki bi nasledil gospodarja. Na vasi je bila zato noseča ženska in mlada mati zelo spoštovana, pa tudi otroci so bili v »posebni milosti«.

Med nosečnostjo ženska ni smela opravljati določenih del in uživati določenih jedi, dotikati pa se tudi ni smela posameznih predmetov. Veliko je morala jesti in piti, določenim jedem pa se je morala izogibati. Tako ni smela jesti sliv in češenj, saj bi se otroku na telesu poznalo znamenje (»znamenka«). Proti slabemu počutju je lahko pila domače čaje. Ob tem pa je morala skrbeti tudi za primerno obnašanje, da ne bi škodovala otroku (ni smela krasti, lagati, morala je jesti za dva).

Z magičnimi dejanji pa je hotele pričarati tudi »lahek« porod. Na verovanje v rojenice in sojenice še danes spominjajo razne bajke. Znale so številne šege v zvezi s porodno posteljico in s popkovo. Porodno posteljo so zakopali ali zakurili, popkovo pa so zavozlali in shranili v škatlo. Ob svojem petem letu je moral otrok popkovo sam razvozlati, da je pokazal, kako močan je.⁸

Nekoč so imele ženske na podeželju veliko otrok. Predvsem pri majhnih in revnih družinah niso bili posebej veseli novega družinskega člana. V takih primerih se je ženska odločila za skrivni splav, čeprav je ta veljal za smrtni greh. Ko je ženska rodila, so rekli, da gre v Rim. Porodnici je pri porodu pomagala babica. Po babico je šel navadno mož. Hude krvavitve ob porodu so preprečevali z mrzlimi obkladki in zniževanjem vzglavlja. Novorojenca so babice materi takoj pokazale in ji povedale tudi spol. Mož se je od veselja napil, posebej, če je dobil sina.

V mestu in okolici Ormoža so bile izkušene in celo diplomirane babice že v stari Jugoslaviji, ki so imele na hiši tablo z napisom. Znale starejše diplomirane babice so bile: Kuharičeva, Polakova, Ožekova v Središču, Majcenova pri Tomažu, Jožica Radoš za zahodni del ormoške občine in Marija Zadravec za vzhodni del Ormoža, za Ivanjkovce, Loperšice in Pavlovce.⁹ Zelo znana babica na ormoškem območju pa je bila v drugi polovici

7 Ormoški zbornik IV, str. 120.

8 Prav tam, str. 121.

9 Ormoški zbornik IV, str. 121.

20. stol. tudi Marija Caf iz Ivanjkovcev. Tako kot danes so tudi takrat sprva skrbele babice za ženske v nosečnosti, med porodom in v poporodnem obdobju. Imele so pomembno vlogo v zdravstveni vzgoji žensk, njihovih družin in širše skupnosti. S tem so vplivale na razvoj otrok ter na zdravje in blagor družin.

Navada je bila, da je žena po porodu ležala v temni sobi in ni smela opravljati določenih del, saj je bila »nečista«, dokler ni šla k očiščevanju v cerkev. Po verskem prepričanju kot nečista ženska ni smela spati z možem in po ljudski veri so takšno žensko dolžili raznih nesreč. V cerkev je šla sama ali pa jo je spremljala babica. Župnik jo je blagoslovil in zopet je postala čista. Šele po štirinajstih dneh je lahko šla v kuhinjo, kjer je bilo tudi njeno mesto. Po porodu je morala skrbeti, da je imela dovolj mleka ali da je izgubljeno mleko zopet dobila. Jest je morala močno hrano (kurjo juho), da je imela dovolj mleka za novorojenca. Če je otrok kmalu po porodu umrl, so rekli, da mu je bilo tako usojeno.

Tudi z novorojenčkom so bila povezana razna dejanja, ki naj bi mu prinesla srečo in zdravje ter ga obvarovala pred hudobnimi duhovi. Pomembna je bila skrb za otrokovo zdravje, obred prvega kopanja novorojenčka, prvo povijanje otroka, dajanje imena in krst.

Po rojstvu so otroka najprej obrisali s pleničko, skopali pa so ga šele tretji dan v leseni banjici. Otroka so morali zavarovati pred uroki in moro (niso ga smeli previjati v mraku ali v mraku z njim hoditi okrog, plenice niso smeli sušiti ponoči). Mrak je namreč po njihovem prepričanju vplival na otrokov spanec, otrok lahko po vplivu mraka kriči in celo zboli. Verjeli so, da če imajo pri hiši majhnega otroka, pa se tuj obiskovalec ne usede, otrok ne bo spal več dni. Varovali so ga pred hudobnimi pogledi starejših žensk. Poskušali so tudi vplivati na otrokovo prihodnost (polaganje raznih predmetov pod glavo otroka ali v plenice npr. raznih knjig – da bi bil učen, denar – bogat, rožni venec – veren).¹⁰

Veliko šeg se je ohranilo v zvezi z otrokovim krstom. Botre so iskali zunaj sorodstva ali med bogatimi sorodniki. Krstnega botra je navadno šel prosit oče. Še danes velja, da ni dovoljeno odkloniti botrstva. Botri so določili otrokovo ime, prvorojencu navadno po očetu ali botru, ali pa po svetniku, ki je bil v bližnjih dneh v koledarju naprej. Nekoč so otroka zaradi velike smrtnosti nesli h krstu že tretji dan po rojstvu, da ne bi umrl nekrščen. V primeru, da je bil otrok slaboten, so ga lahko krstili doma. To je

opravila mati ali babica. Botri so bili dolžni poskrbeti, da je imel otrok vse potrebno za krst. Tudi pozneje je boter moral skrbeti za otroka in z nasveti pomagati staršem pri otrokovi vzgoji. V povezavi s krstom je bilo krstno darilo botrov – križmank. Ta je bil prvotno v obliki kosa platna, pozneje pa bele srajčke. Z njim so pokrili otroka, ko so ga nesli h krstu. To krstno oblačilo pa naj bi imelo vlogo odganjati zle duhove. Boter je otroku daroval tudi krstno svečo, kot darilo pa se je pojavljali tudi denar. Otroka so za krst oblekli v najlepše, kar je družina premogla. H krstu sta ga nesli babica in botra. Krst je bil navadno zjutraj po maši. Obred krsta je bil zelo slovesen, saj je otrok takrat dobil ime in postal kristjan ter član cerkvene skupnosti. Belo platno /križmank/ je duhovnik pri krstu blagoslovil in položil na otrokovo glavo. Z njim je zaščitil maziljeno mesto ter izrekel besede: »Prejmi belo oblačilo in ga brez madeža prinesi pred sodni stol.«¹¹ Po krstu so šli v zakristijo, kjer so z denarjem obdarovali župnika. Doma so pred hišo botro in babico pričakali mati in ostali domači. Botra je vprašala mater: »Mati, kaj želiš, krščénika ali židova?« Mati ji je odgovorila, da krščénika, ga poklicala po imenu ter ga vzela v roke.¹²

Otroka peljejo h krstu. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža, okrog leta 1940.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

¹¹Prav tam, str. 125.

¹²Prav tam, str. 125.

Spomin na sveti krst. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža, okrog leta 1940.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Po krstu so pripravili krstno slavlje /krstitke/. V slovesnem krstnem oblačilu je otrok ostal ves dan. Botra so med letom pogosto povabili na dom ter se skupaj pogovarjali o otrokovi bodočnosti. Tudi po krstu so hoteli otroka obvarovati na različne načine. Posebno pozornost so npr. posvečali rasti in striženju las. Prvo striženje las je bilo ponekod zelo slovesno, opravili pa so ga lahko šele po dopolnjem prvem letu otrokove starosti.

Spomin na sveti krst. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža, okrog leta 1940.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Poroka

*Zakon ni to, kar je sklenjeno, temveč to, kar postane.*¹³

Poroka /ženitovanje/ spada med največje dogodke v človekovem življenju. Temu primerno so jo nekoč obhajali predvsem v bogatih kmečkih hišah, pri revnejših kmetih pa nekoliko manj. Poroka je predstavljala pomemben mejnik v življenju mladih ljudi, saj sta ženin in nevesta prešla iz samskega v zakonsko življenje. Predvsem

sorodniki so pospremili mladoporočenca na skupno pot ter ju z različnimi nasveti zavarovali pred nevarnostmi.

Za poroko najbolj priljubljen mesec ljubezni, maj, je bil nekoč najslabša možna izbira za ženitev. Ljudje so se poročali v pustnem času (od treh kraljev do pepelnice) in ob »jesenskem pustu« (okoli martinovega). Živel so precej bolj skladno z naravo in pustni čas je bil za ženitev pravšnji zaradi pričakovanega spomladanskega dela na polju, ko je nov par rok prišel zelo prav. Ta čas leta je po prepričanju ljudi tudi pospeševal rodovitnost in prinašal srečo v zakonu. Pozno jeseni pa so bile shrambe in kašče ponavadi polne, kar je omogočalo bogato poročno gostijo.

Danes so se ženitovanjske šege na kmetih močno približale mestnim. Velikih gostij »po starem« skoraj ni več. K ženitovanjskim šegam štejemo že spoznavanje mladih ljudi (pred cerkvijo, na sejmih, ...), ki mu je nekoč sledilo vasovanje. Čehi /fantje/ so deklinam izpovedali ljubezen z darili, ki so jih kupili na sejmu ali božji poti (srce iz lecta z ogledalom in z verzi). Sicer pa so dekline (puce, pucike) pogosto ob vedeževanju ugibale, ali se bodo poročile in kakšnega ženina bodo dobile. Gorje tisti deklici, ki je ne bi nihče maral v zakon. Navadno je ostala »stara teta« na kmetiji. Zato so se dekleta zaobljubljala sveti Ani (priprošnjici za neveste), svetemu Tomažu in na andrejevo, naj bi se dekletu v sanjah prikazal bodoči mož. Trgale so tudi bele marjetice (ljubi me, ne ljubi, ...), ter na veliko noč prve s košaro tekle domov, kar je bilo znamenje, da se bodo poročile. Vedeževale so tudi s pikapolonico na roki: »Čuri muri, božji volek, zlezi, zleti in pokaži, kje je domek moj.«¹⁴ V okolici Ormoža so pravili, »da če si je dekle hotelo pridobiti fanta, ki je ni maral, je moralo odkrušiti košček kamna pred krušno pečjo, ga zmešati med pijačo in jo dati fantu popiti. Le tako si ga je lahko pridobilo.«¹⁵ Fantje so si nevesto poiskali navadno v domači vasi. Pregovor pravi: »ldi blizu po ženo, pa blizu k mlinu; po botro pa čim dalje vkraj.«¹⁶ Pri bogatejših kmetih so fantu izbrali nevesto starši.

Fantje so hodili na vas vasovat, peli so pesmi pod oknom kamre, kjer so spala dekleta. Dekleta so si želela, da bi jim bili bodoči možje zvesti. V okolici Ormoža so verjeli, »da takrat, ko nevesta poda svojemu ženinu rožmarin, mora med rožmarinove vršičke zvezati košček sirkove metle. Le tako ji bo mož vedno pokoren in ji bo vedno ustregel.«¹⁷ Ko sta se fant in dekle dobro spoznala, je bilo na vrsti snubljenje. Snubci so bili navadno praznično oblečeni.

¹⁴Ormoški zbornik IV., str. 126.

¹⁵Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 155.

¹⁶Ormoški zbornik IV., str. 126.

¹⁷Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 145.

¹³Robert Fulghum, Od rojstva do smrti, str. 81.

Snubit je šel najpogosteje oče s kakšnim sorodnikom ali z zancnem.

Že pri snubljenju so se pogovarjali o doti. Nevesta je bila ponekod med snubljenjem navzoča, drugod pa se je skrila, le h koncu pogovora so jo poklicali. Po snubljenju je šlo dekle z materjo k ženinu na ogled posestva, določili pa so tudi datum zaroke in nato poroke. Ženitovanjsko pogodbo so sklepali štirinajst dni pred poroko na sodišču ali pri notarju. Za poroko so še danes oklici. Tri tedne pred poroko so šli k zapisovanju v župnišče, kjer so vodili matične knjige v primeru, če bi imel kdo kakšen zadržek. Oklicali so ju tri zaporedne nedelje. Na svatbo sta vabila pozavčnin in njegov spremljevalec. Pozavčnin je nosil na glavi okrašen klobuk, v roki je imel palico z zvončkom, čutaro z vinom in knjigo Evangelij. Ko je prišel do hiše povabljenih, je pozdravil: »Pozdravljen bodi, Jezus Kristus«. Gospodar je odgovoril: »Na vekomaj amen.« Nato je pozavčnin povabil na gostijo: »Ženin in snaha sta nas poslala, da bi mi vas na gostijo povabili....«. Dal je tudi knjigo v podpis in gospodar je podpisal, da se bo njegova družina vabilu na poroko odzvala. Če so vabilo odklonili, so napisali vzrok. Povabljeni so vedno prispevali za jedačo in pijačo po svojih možnostih. Prispevke pa so prinesli tri dni pred poroko.¹⁸

Že nekoč je bila navada, da je fant pripravil doma fantovščino, dekle pa dekljščino. Nanje sta povabila prijatelje/ice. To sta pripravila za slovo od »ledig stana«. Če se je deklina možila v drugo vas, se je poslovala tudi od sosedov. Svatbe so navadno trajale več dni skupaj. »Gostüvaje« na vasi je nekoč pomenilo veselje za vso vas in je trajalo več dni. Svatje in muzikantje so se zbrali pri ženinu, kjer so bili najprej pogoščeni, zapeli pa so tudi ženinu »Oj, hišica očetova« ali »Oj, mladosti moja«. Ženin je pred odhodom prosil starše odpuščanja. Mati ga je prekrizala in pokropila z blagoslovljeno vodo, želeč, da bi bil srečen v zakonu. K nevesti so se peljali s kočijami, ki so bile bogato okrašene s pisanimi trakovi iz papirja. Med potjo po nevesto so muzikantje veselo igrali. Ženin se je od ostalih svatov ločil po bolj svečani obleki in bogatejšem šopku ter z vejico rožmarina za klobukom. Na Humu pri Ormožu so verjeli, da »ko je prišel ženin po nevesto, je morala nevesta prej videti njega kot on njo. Le tako bo imela žena v zakonu nad možem premoč.«¹⁹

Spomin na poroko. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža, okrog leta 1950.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Ko so prišli na nevestin dom, so po navadi naleteli na zaklenjena vrata. Ena izmed značilnosti je bila tudi slamnata/lažna nevesta: ženinu, ki je prišel po nevesto, so na prag poslali najprej lažni nevesti, nato pa še pravo nevesto. V Tomažu pri Ormožu so verjeli, »da mora ženin nevesto nesti čez hišni prag. To je namreč pomenilo, da nevesta te hiše ne sme zapustiti, dokler jo mrtve ne bodo odnesli iz hiše.«²⁰ Pred odhodom je tudi nevesta prosila starše za odpuščanje. Mati jo je pokropila z blagoslovljeno vodo in prekrizala z željo, da bi srečno in dolgo živela. Potem so starši blagoslovlili mlada in odšli v cerkev. Neveste so si želele srečo v zakonu. Tako so v okolici Ormoža verjeli, »da je morala nevesta na poročni dan vreči nekaj denarja v posodo za pomije. Le tako bo njen zakon srečen in tudi denarja ne bo manjkalo.«²¹ Nesrečo v zakonu pa je povzročala tudi nevestina poročna obleka, ki nikakor ni smela biti modra. Na Humu pri Ormožu so pravili: »Ko gre nevesta k poroki, se ne sme ozreti nazaj, sicer bo potem hodila domov jokati.«²²

Cerkveni obred je bil navadno v nevestini fari. Če se je nevesta možila v drugo faro, so fantje na poti postavili verigo čez cesto (»šrango«) ter postavili lopar s ceno za nevesto. Ženinov starešina se je moral pogajati s fanti o odkupnini za nevesto. Ko so se sporazumeli za odkupnino, so fantje nevesti zapeli in ji za želeli srečno življenje ter veliko otrok. V cerkvi je bila nato poročna maša, med njo pa poročni obred. Tukaj je duhovnik blagoslovil »šentjanževce« ter to blagoslovljeno vino dal piti ženinu in nevesti iz keliha. To vino je moral pozavčnin še posebej čuvati, da mu ga kdo ne bi ukradel. Poskusiti so ga morali vsi svatje in tudi domači, ki so ostali doma.

¹⁸Ormoški zbornik IV, str. 128.

¹⁹Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 157.

²⁰Prav tam, str. 157.

²¹Prav tam, str. 158.

²²Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 158.

Poročna fotografija s svati, 1936. leta. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Tudi iz dogodkov med samo poroko so vedeževali o srečnem zakon. Če je npr. na poročni dan deževalo, »potem ženin in nevesta ne bosta imela sreče v zakonu.« Ko sta ženin in nevesta stopila pred matičarja, »je morala nevesta prva v stran, v cerkvi pa prva poklekniti in vstati ter oditi iz cerkve. Le tako so bodoče žene imele vso oblast nad možem in vse je bilo po njihovi volji.« Vedeževali pa so tudi iz plamena sveč: »Ko sta ženin in nevesta opravljala poročni obred v cerkvi, jima je na vsaki strani gorela po ena sveča – kateremu je plamen na sveči močno plapolal, tisti naj bi prej umrl.« Tisti od zakoncev, »ki je prvi vstal izpred oltarja, pa naj bi imel vso oblast nad drugim.«²³ Po poročni maši je bil »ofer« – darovanje okoli oltarja. Nato pa so v župnišču podpisali veljavnost poroke. Poroko je plačal ženinov starešina. Nevesta se je pri odhodu iz cerkve še prekrizala ter vrgla šopek svoji svatovci, ta ga je morala z rokami ujeti, da bi se tudi ona kmalu poročila.

Po poročnem obredu so se odpravili na poročno zabavo – gostijo, ki je bila en večer pri prvem, drugi večer pa pri drugem, kjer bosta pač ženin in nevesta živela. Jedi za poroko so pripravile naprošene kuharice že nekaj dni pred poroko, za pijačo pa je poskrbel gospodar hiše. Hiša je bila posebej okrašena z vencem iz hoje in rož, v hiši pa so viseli okraski iz papirja. Na mizah so bile potice, torte, štruce in drugi darovi, okrašeni s pisanimi sladkorji in cvetjem. Starešina je po stari navadi zmolil očenaš in gostūvaje se je lahko začelo.

Anton Kosi, Spomin na poroko, okolica Ormoža, okrog leta 1950.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj–Ormož.

Za dobro voljo so skrbeli muzikantje, ki so na začetku zapeli:²⁴

*Mi imamo ženina, lušnega, veselega.
Hopsasa, rajsasa, gostūvaje se služi.
Mi imamo snahico, lušno no veselo.
Hopsasa in rajsasa, gostūvaje se služi.*

Kuharice so pripravile tri glavne jedi, pred vsako pa je imel starešina govor. Vmes so plesali in peli napitnice npr.: »Kdo je meseca januarja rojen« in druge. Tudi med svatovskim kosilom se je po veri preprostih ljudi lahko marsikaj zgodilo, kar je vplivalo na bodoči zakon. Pri Svetem Tomažu pri Ormožu je morala nevesta prva sestiti in prva vstati od mize. Na Humu so verjeli, »da če gostje na svatovski pojedini jedo petelina, potem se bosta ženin in nevesta tepla kot dva petelina.«²⁵ Pred polnočjo so nevesti sneli venček in zapeli: »Zdaj venček vzela boš z glave«. Pomemben ples je bil »poštertanc«, ki ga je začel plesati pozavčin in skrbel, da so vsi plesali. Proti jutru pa je bil še poseben ples za kuharice. Tudi šaljivi plesi so bili v navadi, ko je plesal kdo z litrom vina na glavi, ples z metlo pa so plesali proti jutru, ko jih je že dajal spanec. Na gostijo so ponavadi prišli tudi nepovabljeni gostje in našemljenci – maškare. Proti jutru so pobirli denar za muzikante in tudi za kuharice. Prvo noč gostūvaja so zaključili s kislom juho. Naslednji dan pa so nadaljevali na domu, kjer bosta mladoporočenca odslej živela. Na novem domu je sprejela nevesto ženinova mati s kruhom v rokah, ki ga je na pragu izročila nevesti. Nevesta jo je pozdravila: »Hvaljen Jezus«, in prosila mater, da jo sprejme za svojo hčerko. Nato je nevesta kruh prerezala in ga nesla v hišo na mizo. Sledilo je nadaljevanje gosttije skoraj enako kot pri nevesti. Snaha sedem dni ni smela

²⁴Ormoški zbornik IV., str. 133.

²⁵Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 160.

iti na svoj dom, da ne bi pozneje uhajala. Čez osem dni so sorodnike ponavadi povabili na »osmino«, da so pojedli še ostanke »gostuvajskih« dobrot. Teden dni po poroki so nevesti pripeljali na novi dom balo, ki so jo pred odhodom blagoslovlili.

Smrt

Smrt je črna kamela, ki leži ob vsakih vratih. Prej ali slej jo moraš zajahati.

Smrt je vedno pričakovana – vedno je v bližini. Če se pripravimo nanjo, je tako, kot bi si privezali življenjski varnostni pas. Če vnaprej mislimo nanjo, povečamo možnost, da bomo preživel. Na voljo imamo samo omejeni čas življenja.²⁶

Smrt pomeni konec življenja. Zmeraj je pomenila odhod v skrivnostno onostransko življenje, od koder je pretilo veliko nevarnosti. Ljudski pregovor pravi, »da se pred smrtjo nihče ne reši.« Človeka je bilo vedno groza pred smrtjo in tudi pred vsem, kar je bilo s smrtjo v zvezi. Od nekdaj je bilo ljudi groza pokopališč, grobov, krst,... Zaradi groze pred smrtjo, pred mrtvimi in vsem, kar je s smrtjo povezano, so tudi pri nas nastale mnoge vraže, verovanja in strahovi, povezani z »grozljivostjo onega sveta«.

Ob smrti so se prav tako med ljudmi pojavila verovanja v razne vraže (zavijanje psa, kokodakanje kokoši, oglašanje sove,...). Bolniku pa so z različnimi dejanji poskušali lajšati zadnje uro. Da bi pregnali smrt, so v obrambo storili marsikaj. Kuhali so razne zvarke in čaje, umirajočega kropili z blagoslovljeno vodo ipd.. Pred smrtjo so ljudje iz strahu molili s priprošnjo za lažjo smrt. Za lažjo smrt so ljudje ob bolniku molili rožni venec. Izpolnjevali so mu zadnje želje. Večkrat so mu ponudili vode, saj so verjeli, da je najhujše za človeka, če mora umreti žejen. Vsa dejanja okoli mrliča so se ohranila do danes: ustavijo uro, obrnejo ogledalo, zaprejo okno, da se duša ne bi vrnila. Na vhodna vrata so nekoč dali zeleno vejico kot znamenje smrti. Ponekod so imeli na vasi človeka, ki je ob smrti v imenu domačih opravil vse v zvezi z mrličem in njegovim pokopom. Mrliča so umili, preoblekli, ga položili v krsto ter dali na mrtvaški oder. Roke so mu sklenili in ovili z rožnim vencem. Brado so mu povezali z belim robcem. Mrliče so oblekli v svečano obleko, ob truplo pa so položili svete podobice in cvetje. Ob pokojniku so prižgali večno luč, sobo pa so okrasili z venci in s šopki. Ob njem so dan in noč bedeli domači, ki so molili in se zahvaljevali vsem, ki so se prišli poklonit pokojniku. Veliko ljudi se je zbralo

26 Robert Fulghum, Od rojstva do smrti, str. 96.

zvečer, da je molilo, pelo žalostinke in bedelo ob mrliču. Če je umrl gospodar ali gospodinja, so šli to povedati živini v hlev. Naslednjih deset dni niso smeli opravljati težkih del, predvsem obračanja zemlje. Tudi prati ni bilo priporočljivo, saj je perilo napovedovalo drugo smrt pri hiši. O smrti so nekoč najprej obvestili župnijski urad, ki je vodil mrliške knjige. Danes je to nalogo prevzel matični urad.

Nato so o smrti v hiši obvestili sorodnike, sosede in znance. Sicer pa je tudi zvonjenje v farni cerkvi oznanjalo smrt v kraju. Poleg tega, da se še danes ob zvonjenju naznani smrt, to hkrati poziva ljudi, da bi molili za rajnega. Zvonijo tudi, ko mrliča nesejo v cerkev in od cerkve h grobu. Pred pogrebom so zaprli krsto in nesli pokojnika iz hiše z nogami naprej, da se njegova duša ne bi več vračala v hišo. Medtem je molil nekdo žalostni del rožnega venca. Ponekod še danes položijo krsto z mrličem malo na prag, da se tako mrlič zadnjič poslovil od svojih domačih. Slovo od hiše je bil zmeraj za domače najtežji trenutek. Najstarejši izmed pogrebcev se je v imenu rajnega poslovil od domačih, sorodnikov in znancev. Ob tej priložnosti so peli poslovilne pesmi. Jamo so izkopali sosedje. Tudi na pokopališču so se vrstili govori, peli pa so žalostinke. Govorile so o minljivosti človekovega življenja in o nenadnosti smrti. Za verne je zmeraj navada, da je za umrlega pogrebna maša. Po pogrebnem obredu so vrgli kepe zemlje v jamo ter izrekli besede: »Naj ti bo zemljica lahka, da te ne bi tiščala!«²⁷

Anton Kosi, Okrašen grob in nagrobni spomenik na pokopališču pri Svetem Tomažu, okrog leta 1950. Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Nato so pripravili sedmino/karmine, ki je lahko bila v domači hiši ali v gostilni. Tukaj so pogrebci molili rožni venec in se spominjali pokojnika. Za pokojnika so zmeraj pustili na sedmini prazno mesto za mizo, sedmina pa

27 Ormoški zbornik IV., str. 139.

naj bi družila žive sorodnike in znance s pokojnikom ob uživanju hrane. Na sedmini so za umrlega vedno pripravili tudi krožnik, žlico, nož, vilico in kozarec. Vse to je moralo ostati nedotaknjeno, da bi duša umrlega lahko videla, da ga domači niso pozabili. Molili so v spomin na pokojnika ter verovali, da je pokojnik prisoten. Danes so klasične pokope začeli zamenjevati pokopi z žarami. Pokojnika tudi najpogosteje pripeljejo v mrliško vežico, od koder ga pospremiijo na njegovo zadnjo pot. V tistem tednu, ko so zakopali rajnega, se po verovanju ljudi pri Svetem Tomažu ni smelo v mraku polivati iz hiše. S tem bi namreč lahko polili dušo umrlega, ki je zvečer hodila okoli hiše.²⁸

Anton Kosi, Slovo od pokojnika, okolica Ormoža, okrog leta 1950.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Stara slovenska pokopališča so bila najprej znotraj cerkvenega zidu, okoli in okoli cerkve. V 19. stol. so začeli urejati samostojna pokopališča, ločena od cerkva. Razna poročila iz konca 19. stol. nam povedo, da so grobove krasili s cvetjem, z mahom in rožami. Preproste lesene križe pa so začeli zamenjevati z železnimi. V novejšem času pa prevladujejo marmornati nagrobniki.

Ključne besede

Izročilo, običaji, pesmi, poroka, pokopališče, rojstvo, smrt, šege, vraže, ženin, nevesta.

Ustni viri

- Nežka Vaupotič, Ulica Dr. Hrovata 1, 2270 Ormož.
- Kristina Bombek, Velika Nedelja 10, 2274 Velika Nedelja.
- Družina Ožek, Ulica Dr. Kelemine 6, 2270 Ormož.
- Pavla Lah, Kerenčičev trg 17, 2270 Ormož.
- Nežika Strnad, Velika Nedelja 28, 2274 Velika Nedelja

²⁸Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 167.

- Tinka Kosi, Velika Nedelja 1 A, 2274 Velika Nedelja.
- Družina Lesjak, Skolibrova ulica 6, 2270 Ormož.
- Zdravstveni dom Ormož, Ulica Dr. Hrovata 4, 2270 Ormož. Patronažna služba.
- Župnijski urad Ormož, Skolibrova ulica 17, 2270 Ormož. Župnik Drago Avsenak.
- Upravna enota Ormož, Oddelek za upravne notranje zadeve, Ptujška c. 6, 2270 Ormož.

Pisni viri

- Ormoški zbornik IV. Nežka Vaupotič, *Trije mejniki življenja*, str. 119 – 150. Ormož, 1993.
- Slovensko ljudsko izročilo. Pregled etnologije Slovencev. Cankarjeva založba, 1980, str. 157–165.
- Zloženske, obrazci, zapiski, vloge, izpiski, ... Upravna enota Ormož, Oddelek za upravne notranje zadeve, Ptujška c. 6, 2270 Ormož.

Literatura

- Robert Fulghum: *Od rojstva do smrti*. Obredi v našem življenju. Mladinska knjiga, 1995.
- Rado Radešček: *Slovenske ljudske vraže*. Založba ČZP Kmečki glas, 1984.
- Etbin Bojc: *Reki in pregovori na Slovenskem*. DZS, Ljubljana 1980.

Povzetek

V prispevku so obravnavane šege življenjskega kroga. Sledi predstavitev šeg ob rojstvu, poroki in smrti, ki so se na širšem ormoškem območju pojavljale v prvi polovici 20. stoletja, pa tudi tik po drugi 2. svetovni vojni. Le redke so še danes prisotne v vsakdanjem življenju tukajšnjega prebivalstva. Predstavljene so tudi nekatere značilne pesmi in pregovori teh šeg, ki so si jih posamezniki skozi obdobja zapisovali in so tako še danes ohranjeni med ljudmi na širšem ormoškem območju.